

ФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ ПОДІЛЛЯ В УМОВАХ ФІЛЬВАРКОВОЇ СИСТЕМИ

¹ Вінницький національний технічний університет;

Анотація

Наведено передумови формування фільваркової системи господарювання на території Поділля. Визначено основні складові фільварків. Виявлено вплив маєткового господарства на розвиток архітектури сільськогосподарських будівель та споруд.

Ключові слова: фільварок, сільськогосподарські будівлі, Поділля.

Abstract

The study shows the reasons of filvarok system formation on the territory of Podillya. The research argues main constituents of filvarks. The influence of the homestead economy on the development of architecture of agricultural buildings and structures was identified.

Keywords: filvarok, agricultural buildings, Podillya

Вступ

Суттєві зміни економічного стану Європи у XVI – XVII ст. призвели до переформатування виробничого господарства. Занепад аграрних потужностей західноєвропейських країн та зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію змінював географічний вектор розвитку товарного виробництва.

Українські землі, які на той час перебували у складі Речі Посполитої, стали об'єктом зростаючого інтересу польської шляхти. Зацікавленість у швидкому нарощуванні товарних потужностей формували умови для виникнення нової форми виробництва – фільваркової системи.

Основна частина

Натуральні податки, якими обкладалися українські селяни, не задовольняли зростаючий попит на сільськогосподарську продукцію. Польським магнатам вигідніше стало аграрне виробництво у власному маєтку – фільварку (рис. 1). Фільварок (пол. folwark, з нім. Vorwerk) являв собою власне поміщицьке натуральне господарство (хутір), орієнтоване, переважно, на виробництво збіжжя на продаж.

Після проведення аграрної реформи 1557 р. («Устава на волоки»), українські землі поділялися на так звані волоки – ділянки розміром 16-21 га. Під фільваркове господарство виділялися кращі землі, зосереджені в одному місці.

Рис. 1. Фільварок (гравюра XVII ст.)

Виникненню фільварка, зокрема, сприяла наявність посилення процесу закріпачення селян, прикріплення селян до землі, обмеження прав селянина на землю й розширення сфери вотчинної юрисдикції. Покріпачення селян дозволяло зменшити основний капітал, необхідний для створення господарства. Не потрібно було купувати землі, її можна було відібрати в селянина, якщо ж її купували, то за

цінами непомірно низькими. При зведенні будівель можна було користуватися кріпацькою працею.

Подільський фільварок в основному був орієнтований на продукування зернових. Великі об'єми цієї культури забезпечували як внутрішні потреби, так і експортувались в інші регіони. В таких умовах виникла необхідність формуванні низки господарських будівель і споруд, які різнилися за своєю цільовою орієнтацією. Принципова схема функціонування господарства наведена на рис. 2.

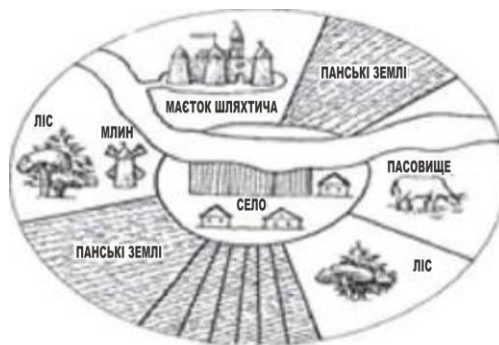

Рис. 2. Принципова схема функціонування господарства

Значного розвитку набули млини, січкальні, будівлі та споруди для зберігання продукції. Будувалися шпихліри (з польськ. *śpichlerz*, з нім. *Speicher*, з лат. *spicarium*, *spica* – колос) – комори та амбари для збіжжя. В залежності від потреб, кількості та виду сировини, ці будівлі мали відповідні габаритні розміри, поверховість та архітектурно-планувальні рішення. Приватні хлібопекарні, зазвичай, слугували невід'ємною ланкою харчового виробництва таких господарств.

Наприкінці XVIII ст., внаслідок першого розподілу Речі Посполитої та зменшення посівів і врожаїв, магнатські маєтки переорієнтувалися на відгодівлю та промисли.

На Поділлі однією з найприбутковіших галузей магнатського господарства був гуральняний промисел. Монополія дворян на право виключного продажу горілки у власному маєтку сприяли влаштуванню дрібних винокурень, які не вимагали значних капіталовкладень. Вузкість внутрішнього ринку, відсутність шляхів сполучення призводили до нагромадження залишків хліба, до його дешевизни. Гуральництво для феодалів було основним засобом реалізації хлібних залишків і тим самим підвищувало товарність фільварського маєтку.

На території Східного Поділля, окрім вузькопрофільних (зернових) фільварків, були й широкопрофільні, які, в тому числі займалися скотарством та рибним промислом. Такі господарства, окрім зернового профілю, містили хліви, обори, вівчарні, конюшні, стайні, свинарні, телятники, волівні, тощо.

Охоплюючи цілі містечка та села, всебічний розвиток фільваркового господарства продовжувався аж до середини XIX ст. Відміна кріпацтва, реорганізація ринкової кон'юнктури та запровадження регулятивної політики переформатували власні виробництва. Згодом, деякі з них стануть основою для розвитку промислового аграрного виробництва.

Висновки

Під впливом історичних процесів на Поділлі виникла нова форма ведення господарства – фільваркова система, яка ґрунтувалася на виробництві сільськогосподарської продукції на території поміщицьких маєтків (фільварків). Такий метод господарювання не тільки сприяв розвитку аграрного сектору, але й спричинив появу низки комплексів, які різнилися за своїм функціональним призначенням. Архітектурні та об'ємно-планувальні рішення будівель і споруд відображали цільовий напрямок окремо взятого господарства. Вузкопрофільні фільварки зазнали більшого розповсюдження, внаслідок їх орієнтування на зернову продукцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Городецький С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною / С. Городецький. – Вінниця, 1929. – 210 с.
2. Мішина І.А. та ін. Всесвітня історія: Епоха становлення сучасної цивілізації (кінець XV – початок XX ст.ст.). – К.: Генеза, 1994. – 352 с.

3. Овсінський Ю. Фільваркове господарство Речі Посполитої XVIII ст. в оцінці польської історіографії // Проблеми слов'язнавства. Вип. 55. / Відп. Ред. В.П. Чорній. – Львів, 2005.
4. Овсінський Ю., Зернове господарство фільварків Подільського воєводства Речі Посполитої у 40–70-х роках XVIII ст. (за матеріалами мастків Міхала Жевуського), *Записки НТШ* 251 (2006): 49–85.
5. Швидько Г.К. Історія України. XVI-XVIII століття. – К.: Генеза, 1997. – 384 с.

Тимошенко Олексій Едуардович — магістр будівництва, аспірант групи АС-18, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: libys@ukr.net

Науковий керівник: **Смоляк Володимир Вікторович** — кандидат архітектури, доцент кафедри будівництва, міського господарства та архітектури, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

Tymoshenko Oleksii E. — Master of Building, graduate student of the AC-18 group, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: libys@ukr.net

Supervisor: **Smoliak Volodymyr V.**— Cand. Arch., Assistant Professor of Department of Building, Urban and Architecture, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia